

Gerhard Arentsson Ysing – Hammarpatron på Valåsen och Karlskoga sockens förste industriman

Av Håkan Karlsson

Gerhard Arentsson Ysing var handlande i Örebro. Han inköpte egendomen Valåsen i Karlskoga socken i slutet av 1630-talet av borgmästaren Arvid Bengtsson och erhöll 1647 drottning Kristinas bekräftelse på 1631 års skatteköp av hemmanet och således grundaren av Valåsens bruksegendom. 1648 anlades en ny hammare på "ett muskötskotts håll" från den gamla. Han erhöll 1649 bergskollegiums privilegium på att där slå "knippjärn" och allehanda plåtar.

Ysing hade en kontrovers med Sven Björnsson som sålde Valåsen till Arvid Bengtsson angående ägande- och besittningsrätten. Tvisten bidades i godo och Sven tillförsäkrades ännu en gång att i sin livstid få sitta kvar i Valåsen "alldeles skattefritt". Gerhard Ysing flyttade själv aldrig till Valåsen. Död i Örebro 1673. Han skänkte en ljuskrona till Karlskoga kyrka 1672.

Sonen Johan Ysing, blev ägare till Valåsen. Han verkade för att bruket delvis ombyggdes år 1683 då hammarskatten blev höjd från 3 till 5 skeppund. Genom en resolution den 5 november 1688 medgavs honom att få njuta ¼ hemman Älgsimmen samt ¼ hemman Immetorp och genom bergskollegii resolution den 1 juni 1689

"konfirmerades detta hammarbruk" under enahanda villkor som de flesta övriga bruk inom denna byggd.

1684 inbördade Ysing även Hagby bruk invid Nora, som staden nyss förut inköpt för 8000 daler kpmt samt innehade detsamma till dess han den 6 november 1706 sålde bruket med en kvarn och ett hemman i Sund, även utmålsskog, till sin måg Per Persson Wester för 11500 daler kpmt.

Vid en ny hammarskattstaxering 1695 blev årliga smidesrätten vid Valåse båda hamrar höjd till 1000 skeppund, med 10 skepp. hammarskatt. Genom bergkollegii privilegium av den 20 november 1712 erhöll Ysing tillstånd att vid Val-

åsen ”inrätta ett vattenverk till värjeklingors, bajoneters och flera gevärssorters förfärdigande.” I särskilda resolutioner av den 27 maj och 10 juni 1714 gav bergskollegium Johan Ysing dels ett förbud, ”att ingen skulle inom 2 mils distans på alla sidor om dess manufakturverk vid Valåsen ett slikt verk uppbygga och inrätta”: dels tillades det nya manufakturverket ”en allmänning öster om bruket”. Kort härefter avled Ysing innan den nya anläggningen hunnit komma i någon egentlig verksamhet. Han begravs i Karlskoga kyrka.

Johan Ysing var en ovanligt processlysten man. Vid nästan alla härads-, gruv- eller hammarting hade han ett eller flera rättegångsmål, i många fall om rena obetydligheter. Vid 1697 års hammarting i Skärmarboda beskyllde han bergmästaren Johan Ahlman för ovilja och ”kitslighet”, men den rätta halten av Ysings mer eller mindre grava beskyllningar torde ganska tydligt framgå av följande utdrag ur protokollet för Dalkarlsbergs gruvting den 9 juni 1698:

”Bergmästaren förklarade sig vara förorsakad hr Ysing inför rätten att påminna, *huru vidlöfteligen han anställer sina små aktioner, som dock av ringa vikt och värde äro*, inkallandes ett stort antal av vittnen, av vilka dock största delen litet eller allsintet hava att berätta, som någon upplysning till sakerna giva kan; bemödar sig ock med ett fast onödigt och vidlöftigt skrivande, särdeles i saken emot Petter Lang i Utterbäck, uti vilken han icke allenast en libell har ingivit med sina allegatis n:r 1 och 2, utan jämväl under 3 och 4; inkommer med tvänne onödiga och vidlöftiga relationer, samma sak angående, dem han bägge med egen hand själv har underskrivit; varandes klagomålets *värde så ringa*, att ett sådant vidlöftigt skrivande aldrig där vid kan meriteras; ty åtvarnade hr bergmästaren honom att akta sig det honom en laga korrektion påkommer, varmedelst domaren uti sitt ämbete mycket fatigerad bliver. Hr Ysing svarade härtill: jag begär komma ifrån bergmästaren, såsom han alltid, då mina saker förehavas, visar sig mycket vidrig; vilket uppå bergmästarens begäran uti protokollet fattat blev.”

Detta skedde ock av tjänstförande bergsfogden Johan Frumerie. Det ifrågavarande målet gällde några lass Dalkarlsbergsmalm, Ysing tillhörig, som svaranden beskylldes hava borttagit ur en

roste vid Sibbohyttan. Ej mindre än 6 vittnen hördes, men saken uppsköts och den synes t o m ha fått förfalla, emedan den ej omtalas i de följande protokollen.

Av Johan Ysings barn blev, så vitt nu är bekant, en dotter *Kristina* gift med förenämde brukspatronen *Per Wester* på Hagby: en dotter *Magdalena* gift med kronobefallningsmannen i Västersysslet *Göran Sten*, vilken sannolikt var en son till bergmästaren *Sten Andersson*. Efter Stens död 1720 blev *Magdalena* omgift med prosten *Johan Chenon* i Kila. – Den enda, säkert kända sonen

Gerhard Ysing blev ägare till Valåsen, där han bebodde den s k ”gamla herrgården”, vilken nu användes till bostad för arbetare. Han var en för sin tid framstående kemist och hade sitt laboratorium i en källare under detta hus. Här brann ljus om nätterna, då Ysing förehade sina experiment och folket, som den tiden stod på låg bildningsnivå, viskade sig emellan, att han gjorde guld och bedrev falskmynteri. Andra påstod däremot, att han gömde sig undan för fordriingsägarna. Båda dessa antydningar hör naturligtvis till sagans område och strida dessutom mot varandra. Den, som kan göra guld, behöver nog ej draga sig undan för skuld.

Gerhard Ysing (Johansson) född 1681, avled 1730. Gift den 2 september 1714 i Karlskoga med *Maria Camitz* född 1692, död den 29 juni 1749; dotter till rådmannen i Kristinehamn *Matthias Camitz*. Hon blev omgift 1) med *Gustaf Åman*, fil. mag. akademiadjunkt i Uppsala och efter hans död, 2) 1745 med *Nils Lagerlöf*, f. 1688, död 1769, teologie doktor, superintendent i Karlstad. *Gerhard Ysing* synes icke hava efterlämnat bröstavingar, vadan Valåsen övertog till hans syskon och deras barn.

Kristina Katarina Wester, född 1797, död 1771, dotter till brukspatron å Hagby *Per Wester* och *Kristina Ysing* gift med *Karl Berger*, blev där efter någon tid ägare helt eller delvis av Valåsen. Sedan begärd smidestillökning vid Valåsen blivit avslagen genom en bergskollegii resolution den 6 december 1737, beviljades några år senare, genom en annan resolution den 14 juni 1742, ”brukspatronen *Karl Berger* 100 skeppund tillökning i smidet dock ej högre för tackjärnskonsumtions skull, så att smidet däref-

ter blev 1100 skepp. med därpå belöpande hammarskatt.”

Sedemera omtalas brukspatron *Per Löfman* på Bofors som ägare även till Valåsen. Han var gift med *Kristina Katarina Sten*, en dotter till förut nämnde kronobefallningsmannen Göran Sten och Magdalena Ysing. Löfman avled 1745 9/5 och hans fru 1746 6/2. Arvingarna innehade sedan bruket till dess sonen, sekreteraren

Gustaf Löfman ”inrättade egen hushållning på Valåsen 1769”, där han i en ålder av 36 år avled 1778 22/8. Han efterträddes av en sin broder, hovkvartermästaren Löfman, som dock endast ett år bodde härstädes. En syster *Anna Fredrika Löfman*, f. 1744, död 1802, blev gift med brukspatronen *Johan Eberhard Geijer*, f. 1733, död på Lindfors bruk 1796. Deras dotter *Kristina Lovisa Geijer*, född 1762 på Bofors, blev gift 1779 29/7 på Lindfors med ”sin farmors mors sysslings sons sons son”, hovjunkaren

Bengt von Hofsten, som genom köp och möjligen även genom arv sistnämnda år blev ägare av Valåsen. Han var en son till brukspatronen på

Villingsberg, kammarherren Erland von Hofsten, f. 1719, d. 1758, och Kristina Kolthoff, f. 1724, d. 1778. Sonen Bengt, f. 1747 17/6, erhöll hovjunkaretitel 1769 och bosatte sig efter giftermålet på Valåsen, där han fick anseende om sig att vara en vänlig och gladlynt man. Hans fru, som var född 1762 24/3 på Bofors, gjorde sig däremot känd som en barsk och allrådande kvinna, om vilken många anekdoter berättas bland hennes avkomlingar. Hon lever ock ännu under namnet ”nåda på Valåsen” i Karlskoga invånarens minne. Hon skänkte ett väggur till kyrkan, på det prästerna skulle lära sig bättre passa på tiden. Hon avled 1821 24/9 på den av makarna inköpta egendomen Hönsäter i Österplana socken på Kinnekulle, där familjen vistades under somrarna och där mannen även avled 1826 10/11.

Nutida ättlingar till Gert Arentsson Ysing återfinns i släkterna Falkenberg af Bålby, Hamilton, Camitz, Löwenhielm, Geijer, Heijkensköld, von Hofsten, Kuylenstierna, Ugglå och Åkerhielm af Margretelund.

Källor:

Karlskoga bergslag - Gustaf Lindberg, Stockholm 1897.

Svenska adelns ättartavlor – Gustaf Elgenstierna.

Karlskoga församlings kyrkoarkiv.